

Werkvormen eindtermenkaarten

VOOR LERAREN

Versie 1

September 2026

Werkvormen bij de eindtermenkaarten

In dit document vind je zes werkvormen om met jouw team met eindtermenkaarten aan de slag te gaan. De eindtermenkaarten horen bij de definitieve conceptexamenprogramma's die zijn opgeleverd aan OCW. Op onze website lees je voor welke vakken de conceptexamenprogramma's definitief zijn.

De kaartensets maken de eindtermen uit de examenprogramma's zichtbaar en bespreekbaar. Je kunt ze gebruiken om kennis te maken met de inhoud en opbouw van de examenprogramma's, erover in gesprek te gaan en je te laten inspireren. De kaarten kunnen herkenning oproepen, maar ook vragen zichtbaar maken.

Daarnaast kun je met de kaarten het huidige en nieuwe examenprogramma vergelijken. Ze helpen je om te onderzoeken welke inhoud al een plek hebben in het huidige onderwijs, waar een kleine aanpassing nodig is en welke eindtermen een grotere uitdaging vormen.

Ten slotte kun je de kaarten gebruiken bij het ontwikkelen van onderwijs. Je kunt eindtermen combineren als vertrekpunt voor lesactiviteiten, bestaand lesmateriaal naast het examenprogramma leggen en eindtermen clusteren bij het ontwikkelen van een curriculum of leerlijn.

Kies een werkvorm op basis van je doel

De werkvormen in dit document zijn ondergebracht in drie categorieën. Kies een werkvorm die past bij het doel van je bijeenkomst en bij de fase waarin je je bevindt.

Categorie	Wanneer kies je voor deze werkvormen?	Werkvormen
1. Informeren en inspireren	Als je voor het eerst kennismakt met de eindtermen, een gesprek op gang wil brengen of eerste reacties en vragen wil verzamelen.	1. Drie kaarten, drie reacties 2. De eindterm van alle kanten
2. Verdiepen in de inhoud van de examenprogramma's	Als je beter wil begrijpen wat de eindtermen vragen, hoe het examenprogramma is opgebouwd en wat er verandert ten opzichte van het huidige onderwijs.	3. Doen we al, kleine aanpassing of uitdaging? 4. In welk domein hoort deze eindterm? 5. Lesmateriaal naast het examenprogramma

3. Eindtermen vertalen naar onderwijs	Als je vanuit de eindtermen les- en toetsactiviteiten wil ontwikkelen of wil nadenken over de inrichting van het curriculum.	6. Vind de verbinding

Tijdens één bijeenkomst kun je ook meerdere werkvormen na elkaar uitvoeren. Zo kun je beginnen met een verkennende werkvorm en daarna de inhoud verder onderzoeken of vertalen naar je eigen onderwijs.

Vooraf: zorg voor een gedeelde basis

Voordat je met de eindtermenkaarten aan de slag gaat, is het belangrijk dat je enig zicht hebt op de bedoeling en totstandkoming van de examenprogramma's waarin je je wil verdiepen. De kaarten geven namelijk steeds één eindterm weer laten daarmee maar een deel van het examenprogramma zien. De kaarten zijn een hulpmiddel om het gesprek te voeren, maar vervangen het examenprogramma niet.

Je kunt je vooraf in het examenprogramma verdiepen door bijvoorbeeld een workshop of presentatie te volgen of de karakteristiek te lezen en daarover met elkaar in gesprek te gaan. Ook vakverenigingen en vakbladen bieden vaak relevante informatie en inspiratie.

Meer weten? Download de [geactualiseerde examenprogramma's](#) of bekijk welke informatie en materialen beschikbaar zijn om met de nieuwe examenprogramma's [aan de slag](#) te gaan.

1. Informeren en inspireren

Deze werkvormen zijn bedoeld voor een eerste kennismaking met de eindtermen. Ze maken zichtbaar wat je herkent, wat je verrast en welke vragen de kaarten oproepen. Ga in deze fase nog niet meteen op zoek naar oplossingen of concrete aanpassingen van het onderwijs. De waarde van de werkvormen zit juist in het verzamelen van eerste reacties en vragen.

1.1 Werkvorm 1 – Drie kaarten, drie reacties

Wat levert de werkvorm op?	Groepsindeling	Benodigdheden
Je maakt op een laagdrempelige manier kennis met de vorm en inhoud van de eindtermen en krijgt samen zicht op wat herkenning, verwondering en vragen oproept.	Eerst individueel, daarna in twee- of drietallen en tot slot plenair.	De eindtermenkaarten, eventueel stickers en een groot vel of bord om reacties en vragen te verzamelen.

Verspreid de kaarten over een tafel. Iedereen bekijkt eerst individueel en in stilte een ruime selectie. Vervolgens kiest iedereen drie kaarten uit: één met een eindterm die herkenning oproept, één die verrast en één die een vraag oproept.

Bespreek de gekozen kaarten in twee- of drietallen. Vertel niet alleen wat je eerste reactie is, maar benoem ook welk element uit de doelzin of uitwerking die reactie oproept.

Verzamel daarna alle kaarten en leg ze per categorie bij elkaar: herkenning, verrassing en vragen. Schrijf bij de kaarten de belangrijkste reacties op. Eventueel kun je met stickers aangeven welke reacties en vragen breder worden gedeeld. Zo wordt snel zichtbaar waarover veel herkenning, verwondering of onzekerheid bestaat.

Rond de werkvorm af door de verzamelde vragen te ordenen. Welke vragen kun je meteen beantwoorden? Voor welke vragen moeten je het examenprogramma nauwkeuriger bekijken? En welke vragen zijn geschikt voor een volgende, verdiepende bijeenkomst?

1.2 Werkvorm 2 – De eindterm van alle kanten

Wat levert de werkvorm op?	Groepsindeling	Benodigdheden
Je krijgt inzicht in de opbouw en verschillende typen eindtermen, het onderscheid tussen de wettelijke inhoud en de inspirerende voorbeelden en de ruimte die de eindtermen bieden voor verschillende uitwerkingen in het onderwijs.	Eerst individueel, daarna in twee- of drietallen en tot slot plenair.	Twee of drie eindtermenkaarten per persoon of een kaartenset per groepje.

Kies ieder twee of drie eindtermenkaarten en bekijk beide zijden zorgvuldig. Bespreek daarna in kleine groepjes je eerste reactie. Wat valt je op aan de formulering en opbouw van de eindterm? Wat valt je op aan de inhoud? Wat vraagt de eindterm van leerlingen?

Bekijk afzonderlijk de doelzin en de uitwerking bij Het gaat hierbij om. De doelzin en deze uitwerking vormen samen de wettelijke inhoud van de eindterm. Bekijk vervolgens de voorbeelden bij Te denken valt aan. Kun je beredeneren hoe deze voorbeelden met de eindterm samenhangen? Welk aspect van de eindterm wordt in ieder voorbeeld zichtbaar?

In het examenprogramma komen verschillende typen eindtermen voor, waaronder beheersings- en ervaringsdoelen. Onderzoek om welk type eindterm het bij de gekozen kaarten gaat. Waaraan kun je dat zien? En wat betekent dit verschil voor de manier waarop leerlingen aan de eindterm kunnen werken?

De voorbeelden op de achterkant zijn illustratief en niet voorschrijvend. Ze laten zien waaraan je kunt denken, maar schrijven niet voor hoe het onderwijs eruit moet zien.

Bedenk tot slot in tweetallen enkele andere voorbeelden die bij de eindterm zouden kunnen passen. Wissel deze voorbeelden uit en bespreek steeds of ze recht doen aan de volledige eindterm en niet slechts aan een klein onderdeel daarvan.

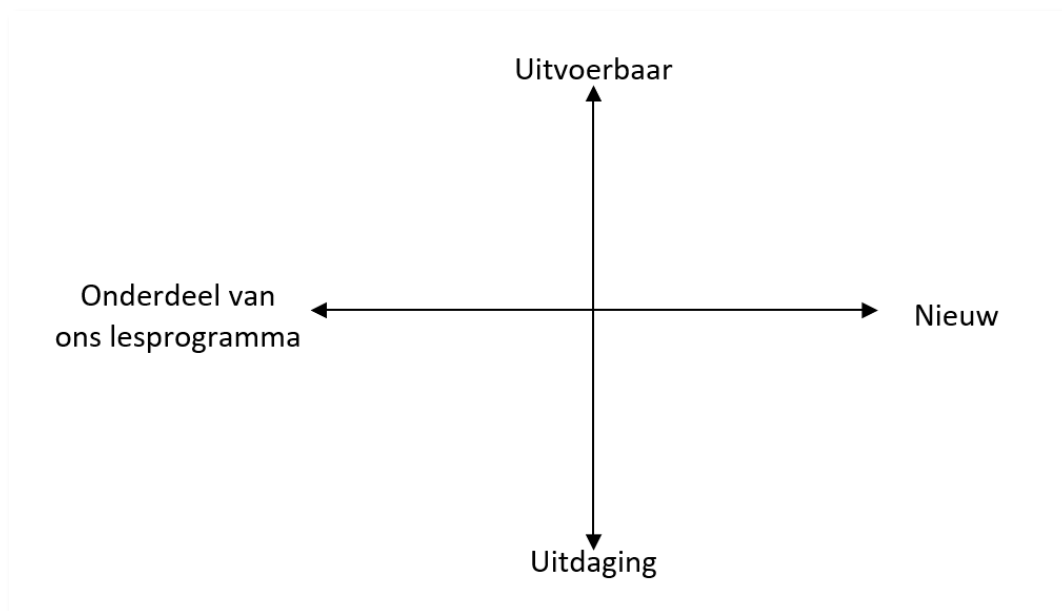
2. Verdiepen in de inhoud van de examenprogramma's

In deze werkvormen onderzoek je wat de eindtermen inhoudelijk vragen, hoe zij zich tot elkaar verhouden en wat er verandert ten opzichte van het huidige onderwijs. Probeer eerst samen tot een zo zorgvuldig mogelijk begrip van de eindtermen te komen. Daarna kun je onderbouwde keuzes voor onderwijs en toetsing maken.

2.1 Werkvorm 3 – Doen we al, kleine aanpassing of uitdaging?

Wat levert de werkvorm op?	Groepsindeling	Benodigdheden
Je krijgt samen een onderbouwd beeld van welke eindtermen al een duidelijke plek hebben in je onderwijs, wat met een kleine aanpassing gerealiseerd kan worden en wat een grotere uitdaging vormt.	Individueel of in twee- of drietallen, gevolgd door een gezamenlijke bespreking. Werk bij een grotere groep gelijktijdig in kleinere groepen.	De eindtermenkaarten en een groot vel met het bijbehorende schema en eventueel stiften.

Teken het onderstaande schema op een groot vel.

Bekijk de eindtermenkaarten één voor één en leg ieder kaartje op de plek in het schema die volgens jou het beste past. Wat doe je nu al? Welke eindtermen kunnen met een relatief kleine aanpassing een plek krijgen? En wat is nieuw of vormt een grotere uitdaging?

Wanneer de werkvorm door meerdere groepen uitgevoerd is, vergelijk je de verschillende indelingen. Is de gekozen plek van eindtermen voor iedereen herkenbaar? Waarover verschillen jullie van mening? Onderbouw de keuzes steeds met concrete voorbeelden uit het huidige onderwijs. Maak daarbij onderscheid tussen eindtermen die ergens al worden aangeraakt en eindtermen die daadwerkelijk in de bedoelde breedte en diepgang aan bod komt.

Bespreek tot slot wat nodig is om een uitdaging om te zetten in een haalbare stap. Welke eindtermen wil je verder onderzoeken? Welke vragen moeten eerst worden beantwoord voordat je keuzes voor het onderwijs kunt maken?

2.2 Werkvorm 4 – In welk domein hoort deze eindterm?

Wat levert de werkvorm op?	Groepsindeling	Benodigdheden
Je krijgt inzicht in de domeinstructuur van het examenprogramma en verkent welke inhoudelijke lijnen en relaties binnen en tussen de domeinen zichtbaar worden.	In een kleine groep of plenair. Bij een grotere groep kun je de werkvorm gelijktijdig in kleinere groepen uitvoeren.	De eindtermenkaarten, grote vellen of post-its met de namen van de domeinen en het examenprogramma met de officiële domeinindeling.

Schrijf de namen van de domeinen op grote vellen of post-its en verspreid deze over de tafel of ruimte. Kies een eindtermenkaartje en lees de doelzin en eventueel de uitwerking bij *Het gaat hierbij om* voor. Leg het kaartje bij het domein waarin de eindterm volgens het examenprogramma is ingedeeld.

Bespreek met elkaar waarom de eindterm binnen dit domein is geplaatst. Welke inhoud of welk accent in de eindterm past bij het domein? Onderzoek vervolgens of de eindterm ook inhoudelijke verbindingen heeft met een of meer andere domeinen. Waaruit bestaat die verbinding? Noteer het nummer van de eindterm op een post-it en plak deze ook bij het andere domein.

Ga zo door met een ruime selectie of de volledige kaartenset. Bekijk daarna de ontstane ordening en de verbinding die je hebt toegevoegd. Welke inhoudelijke lijnen worden binnen de domeinen zichtbaar? Welke eindtermen hebben duidelijke verbindingen met andere domeinen? En waar zie je logische verbindingen over domeinen heen die je inspireren voor je onderwijs en toetsing?

De domeinindeling ordent de eindtermen binnen het examenprogramma, maar schrijft niet voor hoe je het onderwijs of de toetsing moet inrichten. Eindtermen uit verschillende domeinen kunnen in onderwijs en toetsing betekenisvol met elkaar verbonden worden.

2.3 Werkvorm 5 – Lesmateriaal naast het examenprogramma

Wat levert de werkvorm op?	Groepsindeling	Benodigdheden
Je krijgt zicht op welke eindtermen al aantoonbaar in bestaand lesmateriaal terugkomen, waar een betekenisvolle koppeling mogelijk is na aanpassing en welke eindtermen niet bij het materiaal passen.	Individueel of in twee- of drietallen, gevolgd door een gezamenlijke bespreking van de bevindingen.	De relevante eindtermenkaarten, een afgebakend bestaand product, zoals een hoofdstuk uit een lesboek, lessenserie of project, en eventueel een werkblad om de bevindingen te ordenen.

Kies een afgebakend bestaand product, bijvoorbeeld een lessenserie, een project dat je zelf ontwikkeld hebt of een hoofdstuk uit een lesboek. Leg de eindtermenkaarten ernaast en onderzoek welke eindtermen in dit materiaal terug te zien zijn.

Maak onderscheid tussen drie mogelijkheden:

- de eindterm komt aantoonbaar en in voldoende mate in het materiaal terug;
- de eindterm kan na een inhoudelijke of didactische aanpassing betekenisvol aan het materiaal worden gekoppeld;
- de eindterm past niet of onvoldoende bij het materiaal.

Onderbouw je indeling met concrete aanwijzingen. Wat doen leerlingen in het materiaal? Met welke inhoud werken zij? Welk gedrag, product of welke prestatie wordt van hen gevraagd? En sluit dat aan bij wat de eindterm in de volle breedte vraagt?

Bespreek vervolgens welke aanpassingen mogelijk en wenselijk zijn. Wat kun je op korte termijn aanpassen? Wat vraagt om een grondiger herontwerp? Wat heb je nodig om die aanpassing uit te voeren? Sta ook stil bij de vraag welke koppelingen je beter niet kunt maken.

3. Eindtermen vertalen naar onderwijs

In deze werkvorm verken je wat de eindtermen kunnen betekenen voor het onderwijs op school. Je onderzoekt welke eindtermen betekenisvol gecombineerd kunnen worden en doet eerste ideeën op voor mogelijke lesactiviteiten. De werkvorm levert eerste denkrichtingen, ideeën en aandachtspunten op. Hij is niet bedoeld om hiermee al volledig uitgewerkte lessen te ontwikkelen.

3.1 Werkvorm 6 - Vind de verbinding

Wat levert de werkvorm op?	Groepsindeling	Benodigdheden
Je ontdekt betekenisvolle samenhang tussen eindtermen en kiest een onderbouwde combinatie die als vertrekpunt kan dienen voor het ontwerpen van onderwijs.	Eerst individueel een eindterm kiezen, daarna plenair pitchen, bespreken en stemmen.	Een eindtermenkaartenset per persoon of groepje en één kaartje als ankerkaart.

Leg één eindterm als ankerkaart op tafel. Iedereen bekijkt vervolgens de eigen kaartenset en kiest één andere eindterm die goed bij de ankerkaart aansluit.

Leg de gekozen kaarten om de beurt naast de ankerkaart en pitch waarom de twee eindtermen volgens jou een betekenisvolle combinatie vormen. Benoem daarbij niet alleen dat er een relatie bestaat, maar ook waarin die relatie precies zit. Versterken de eindtermen elkaar inhoudelijk? Kunnen leerlingen er binnen één betekenisvolle context aan werken? Of bouwen de eindtermen logisch op elkaar voort?

Stem vervolgens op de combinatie die je het meest kansrijk vinden om verder uit te werken. Bespreek kort waarom je juist deze combinatie kiest. Breid in een volgende ronde eventueel de combinatie uit of herhaal de werkvorm met een andere eindterm als ankerkaart.

Er bestaat niet altijd één beste combinatie. Het gaat om de kwaliteit van de inhoudelijke onderbouwing en om de vraag of beide eindtermen voldoende tot hun recht komen.

3.2 Van inzicht naar een volgende stap

Na het uitvoeren van een of meer werkvormen kun je bepalen wat de opbrengsten betekenen voor het onderwijs en de toetsing op school.

Bespreek met elkaar:

- Wat moeten en willen we door de nieuwe eindtermen anders doen in ons onderwijs en onze toetsing?
- Wat gaat al goed en willen we behouden?
- Wat kunnen we loslaten om ruimte te maken?